

Dostonbek RO'ZIBOYEV,
O'zbekiston Milliy universiteti tayanch doktoranti, PhD
E-mail: roziboyevd831@gmail.com

O'zMU dotsenti Z.Odinayeva taqrizi asosida

EDVARD SAID ORYENTALIZM KONSEPSIYASINING TANQIDIY TAHLILI

Аннотация

Mazkur maqolada Edvard Saidning oryentalizm konsepsiyasiga nisbatan ilgari surilgan tanqidiy qarashlar tahlil qilindi. Shuningdek, maqolada Oryentalizm konsepsiyasining nazariy asoslari konseptual tahlil qilinib mazkur konsepsiyaning sharqshunoslik va post-kolonial tadqiqotlar sohasining vujudga kelishidagi ta'siri tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Sharqshunoslik, Sharq, G'arb, Oryentalizm, postmodernizm, konsepsiya, paradigma, oryentalist, interpretatsiya, post-kolonial tadqiqotlar, obyektivlik, yevrotsentrizm, dominantlik, bilim va hokimyat, diskurs.

КРИТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ КОНЦЕПЦИИ ОРИЕНТАЛИЗМА ЭДВАРДА САИДА

Аннотация

В данной статье проанализированы существующие критические взгляды на концепцию ориентализма Эдварда Саида. Наряду с этим, проведен концептуальный анализ теоретических основ концепции востоковедения и рассмотрено влияние этой концепции на развитие востоковедения и возникновение области постколониальных исследований.

Ключевые слова: Востоковедение, Восток, Запад, Ориентализм, постмодернизм, концепция, парадигма, востоковед, интерпретация, постколониальные исследования, объективность, европоцентризм, доминантность, знание и власть, дискурс.

EDWARD SAID'S CRITICAL ANALYSIS OF THE CONCEPT OF ORIENTALISM

Annotation

This article analyzes the critical perspectives put forward regarding Edward Said's concept of Orientalism. The theoretical foundations of the concept of Orientalism have been conceptually analyzed, and the concept's influence on Oriental studies and the emergence of postcolonial research has been analyzed.

Key words: Oriental studies, East, West, Orientalism, postmodernism, concept, paradigm, Orientalist, interpretation, postcolonial studies, objectivity, Eurocentrism, dominance, knowledge and power, discourse.

Kirish. Edvard Saidning oryentalizm konsepsiyasi sharqshunoslik tarixi, post-kolonial nazariyalardagi transformatsion jarayonlar bilan mustahkam bog'liqlikda shakllandi. Uning bu konsepsiyasi akademik doiralarda chin ma'nodagi rezonansni keltirib chiqarib ba'zilar tomonidan qattiq tanqid qilingan bo'lsa, boshqalar tomonidan post-kolonial tadqiqotlar sohasining asoschisi sifatida e'tirof etildi. Edvard Said 1978-yilda asarini chop qilarkan tez orada uning kitobida keltirgan g'oyalarini, asosan, G'arbda tanqid qilishga kirishgan olimlar jamoasi shakllandi. Bu tanqidiy tendensiyaning shakllanishining asosiy bosh sababi G'arb olimlarining kasbiy mahoratini shubha ostiga olinishi va ularni tarfakashlikda hamda olimlik faoliyatida siyosiy motivning yetakchilik qilganligi, g'oyasining ilgari surilishi edi. Shu jihatlar nuqtayi nazaridan mazkur tadqiqotda Edvard Said oryentalizm konsepsiyasi va uning tanqidiy mohiyatini ochib berish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Mazkur maqolani yozishda maqolaning dolzarbligidan kelib chiqib keng ko'lamli manbalarga murojaat qilindi. Ular orasidan, Edvard Saidning "Oryentalizm" kitobini, shuningdek, shu nomdagi konsepsiyasini tanqid va tadqiq qilgan gumanitar fanning turli sohalarida faoliyat yurituvchi olimlarni alohida ta'kidlash lozim. Bu olimlarga M. Rodinson, M.Kerr, va Bernard Luiz kabi tarixchilar, hamda antropolog J. Klifford va adabiyotshunos A. Ahmadlar kiradi. Qolaversa, Saidning asosiy g'oyalari va munozarali jihatlariga tanqidiy tahlil bergan Z.Lokmanning "Yaqin Sharqning noaniq ko'rinishi: sharqshunoslik tarixi va siyosati" asariga ham tadqiqotda murojaat qilindi. Shuningdek tadqiqot doirasida bir qancha olimlar xususan, G.Prakashning "Zamonaviy Sharqshunoslik" ilmiy maqolasi o'rganilgan bo'lib, unda Saidning konsepsiyasiga nisbatan mavjud shakllangan munosabatlar ko'rib chiqilgan [17]. Tadqiqotda ahamiyati yuqori bo'lgani uchun rus tilidagi olib borilgan tadqiqotlarga ham e'tibor berildi. Biroq rus akademik jamoasida oryentalizm konsepsiyasining tanqidiga

qaratilgan tadqiqotlar juda kam bo'lib, asosan ular Said taklif qilgan paradigmalar va konsepsiyaning mohiyatiga asosiy e'tiborni qaratishgan. Shunga qaramay rus tilida olib borilgan tadqiqotlarda A. Yu. Ashkeroovning "Edvard Said hayoti va ijodidagi neoorientalistik motivlar" [1], A.A. Teslining "E.V. Saidning "Oryentalizmida" sharqshunoslik" [4], shuningdek, M. D. Nikitinning "E. Saidning "Oryentalizmi". Mustamlaka diskursi nazariyasi va Sharq va G'arbnig o'zaro ta'siri: muammoning yangi talqini ishlab chiqish sari" [2] nomli ilmiy tadqiqotlarni alohida e'tirof etib ko'rsatish mumkin. Ushbu tadqiqotlarning umumiy jihati bu mualliflarning Said konsepsiyasini tarixshunoslik nuqtayi nazaridan tahlil va talqin qilingani hisoblanadi. Shuni ta'kidlash joizki, Saidning Oryentalizm konsepsiyasi aynan nima uchun sharqshunoslikda shunchalik muhim va hatto ba'zilarining fikriga ko'ra destruktiv ta'sir ko'rsatgani hozirgacha dolzarb masala hisoblanadi. Chunki bu G'arb ilm-fanini tanqid qilib chiqqan birinchi ish emas edi. Misol uchun, A. Malik, B.S. Kon va L. Tibavining tadqiqotlarida yevropaliklar interpretatsiyasi va Sharqdagi boshqaruv o'rtasidagi munosabatlarni tadqiq qilishgan [10]. Shulardan Anvar Abdul Malik 1963-yilda "Oryentalizm inqirozi" nomli maqolasida mavjud sharqshunoslikning paradigmalar yondashuvlari sof fanning tabiatiga mos emasligini tanqid qilib chiqadi. Biroq, aynan Saidning "Oryentalizmi" bu sohada haqiqiy shuhratga erishdi va ayni paytda misli ko'rilmagan reaksiyalarga sabab bo'ldi.

Ko'plab olimlarning fikriga ko'ra oryentalizm konsepsiyasi o'zida aniq siyosiy ma'no mazmunni aks ettiradi [15]. Biroq, agar u faqat shu jihat asosida ko'rib chiqiladigan bo'lsa, Saidning muntazam ravishda chegaralardan chiqib interdisiplinar yondashuvlarga murojaat qilganligiga nisbatan e'tiborsizlik qilinishiga olib kelishi mumkin. Chunki, u "Oryentalizmini" yozish jarayonida adabiyot, siyosiy risolalar va tilshunoslikka oid ilmiy tadqiqotlaridan foydalangan edi. Oryentalizm konsepsiyasining muhim o'ziga xos jihati va xususiyati shundaki, u Sharq va G'arb munosabatlaridagi

dixotomiyani bartaraf etish uchun kuchli ilmiy va g'oyaviy asos yaratdi. Saidning ilgari surgan g'oyalari akademik xolislik tushunchalariga yangi paradigmalar asosida qarash imkonini berdi. Biroq, ba'zi tadqiqotchilarning fikriga ko'ra uning ilgari surgan g'oyalari ba'zi salbiy oqibatlariga ham olib keldi. "Oryentalizm" asarining nashr etilishi, Sharq xususida olib borilgan tadqiqotlarga nisbatan keng ko'lamda irqchilik va siyosiy manfaatlariga xizmat qilganlik ayblovi qo'yishga va natijada ularning obro'si va mavjud bo'lgan akademik qiymatini tushishiga sabab bo'ldi. Bu omillarning barchasi oryentalizm va konsepsiyaning ta'sir doirasini bevosita seziladigan soha tadqiqotchilarini oryentalizm g'oyasining tarafdorlari va qarshilariga ajratib qo'ydi.

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolada ilmiy bilishning analitika, sintez, komperativistika, germenektivik tahlil metodlari qo'llanildi.

Tahlil va natijalar. Oryentalizm konsepsiyasiga oid tanqidiy yondashuvlar tahliliga o'tishdan oldin ta'kidlash lozimki, ularning barchasini bog'lab turadigan umumiy mulohazalar mavjud. Oryentalizm konsepsiyasining tanqidchilari uchun uning aynan, quyidagi tarkibiy qismlari asosiy e'tibor markazida bo'lgan:

Avvalo, Edvard Saidning oryentalizm (sharqshunoslikni) G'arb mustamlakachiligi manfaatlariga xizmat qilgan vosita sifatida talqin qilishi;

Mishel Fukoning "bilim-hokimiyat" konsepsiyasidan G'arb sharqshunosligini tanqid qilish uchun metodologik asos sifatida foydalanishi;

Sharqlik tadqiqotchilarning ishlarini e'tiborsiz qoldirish va faqat G'arb matnlariga e'tibor qaratish;

Said oryentalistlarni yakka yoki umumiy misolda tanqid qilarkan Nemis sharqshunoslik maktabiga tadqiqotlarida e'tiborsiz munosabatda bo'lish;

Dalillarning yetarli emasligi.

Bu jihatlar tanqidlarda umumiy jihat sifatida namoyon bo'ladi. Shu sababdan ham uning keltirgan ko'plab ma'lumotlarini noaniq yoki juda bahs munozarali deb hisoblashadi.

"Oryentalizm" to'g'risidagi dastlabki taqrizlar salbiy reaksiya xarakterda edi. Bu tanqidlarning asosiy mazmuni Said konsepsiyasining asosiy tarkibiy xususiyati bo'lgan fan va siyosat o'rtasidagi o'zaro aloqadorlikka qaratilgan edi. Masalan, Bernard Lyuiz "Oryentalizm" asari o'zida jamlagan keng interdisiplinar tadqiqotlarini jiddiy tanqid qilib "New York Review of Books" jurnalida chop etilgan taqrizida oryentalizmni haqiqiy tarixni "zaharlash" va "ifloslantirishda ayblaydi [13]. Lyuizning ta'kidlashicha Said tanqid qilgan G'arb sharqshunosligi g'arblik olimlar tomonidan tanqid qilinib allaqachon arxaiik atama sifatida tasniflangan va bu fan endi talabga javob bermaydi [13]. Shuningdek uning fikricha, zamonaviy sharqshunoslik juda xilma-xil bo'lib, XIX asrda mavjud bo'lgan sharqshunoslik bilan mos kelmaydi.

G'arb sharqshunosligining yirik vakillaridan biri hisoblangan M.Kerr Said konsepsiyasining argumentlarini juda ziddiyatli deb baholadi. Uning fikricha, Saidning "olimlarning sof akademik qiziqishlaridan qat'iy nazar, ularning barchasi hukumatning manfaatlarini ifoda etganligi yoki shu manfaatlariga xizmat qilganligi" va "Sharqda G'arb imperiyal dominantligini ta'minlash uchun Yevropa sharqshunosligining zamonaviy mifizatsiya va eski miflarni qaytadan tiriltirganlikda" aybdor degan fikri eng yaxshi baholanganda ham "noxolis va bahsli dalil" hisoblanadi [12]. Kerr Qo'shma Shtatlardagi Yaqin Sharq tadqiqotlarida kamchiliklar va hatto ba'zi noto'g'ri paradigmalar qarashlar mavjudligini tan olgan bo'lsada, "faqatgina G'arb sharqshunosligini bu masalada ayblash to'g'rimi va bu hamma tendensiyalarga hal qiluvchi ta'sir ko'rsatganmi bu boshqa masala" deb ta'kidlagan [12]. Kerrning fikricha, imperiya manfaatlarini bilan fan o'rtasidagi aloqa uning vujudga kelish sabablarini tahlil qilish orqali emas, balki qarama-qarshi tomonlar o'rtasidagi bahs-munozaralar yordamida o'rganilgan. Kerr shuningdek Said tomonidan G'arb oryentalistlarini karikatura uslubida tasvirlashda ayblab tanqid qiladi. Biroq M. Kerr yuqorida ilgari surilgan tanqidiy yondashuvlariga qaramasdan, E. Saidning "Oryentalizm" asari yozilishi kerak edi, deb hisoblardi, chunki bu

kitob G'arb sharqshunosligidagi islom va arablarga nisbatan mavjud bo'lgan notog'ri qarashlarni fosh etadi.

Saidning oryentalizmining markaziy tanqidiy mavzularidan biri shundan iborat ediki, G'arb sharqshunosligi jamoasidagi ko'plab olimlar "notog'ri fikr-mulohazalardan" qochib, ilmiy obyektivlikni saqlab qola olmadilar. Oryentalizm tanqidchilari orasida keng tarqalgan qarashga ko'ra, imperiya manfaatlarini turli mamlakatlar va tarixiy davrlar, madaniyatlar, va ilmiy sohalaridan bo'lgan ko'plab olimlarning tadqiqotlariga ta'sir ko'rsatadigan akademik qiziqishlarni shu manfaatlariga bo'ysundiradigan darajada kuchli omil bo'lishi mumkin emas edi. Biroq shunday fikrlar mavjud bo'lsa ham ashaddiy tanqidchilardan biri bo'lgan Lyuiz ba'zi oryentalistlar "imperiya hukmronligiga xizmat qilgan yoki undan foyda olgan" bo'lishi mumkinligini tan oladi [13].

Yevropada islom va arablarni o'rganish jarayoni mustamlakachilikdan ancha asrlar oldin boshlangan edi. Xususan, Germaniya kabi hech qachon tizimli mustamlakachilik amaliyotini olib bormagan mamlakatlarda ham bu tadqiqotlarda faol rivojlandi. Boshqacha aytganda, Lyuizning ta'kidlashicha, irqchilik qarashlari va stereotiplar ko'plab g'arbliklar dunyoqarashiga ta'sir bu shubhasiz bo'lib XIX asrda ham xuddi shunday bo'lgan. Biroq, sharqshunoslikning ilmiy fan sifatidagi asosiy maqsadi har doim notog'ri fikrlarni bartaraf etish va voqelikni qanday bo'lsa, shundayligicha tasvirlashdan iborat bo'lib kelgan. B. Lyuizning ta'kidlashicha, sharqshunoslikning Sharq ustidan hukmronlik o'rnatish maqsadida Sharq haqidagi bilimlarni egallashga intilganlari to'g'risidagi nazariyalar mutlaqo noadekvatdir [13].

Shuningdek, Saidning o'z konsepsiyasining nazariy asosi sifatida M. Fuko konsepsiyasi va nazariyalaridan foydalanishi ham tanqidlarga sabab bo'ldi. Edvard Saidning qarashlariga ko'ra Sharq degan kategoriyani yaratgan va uni tanib olish uchun aniq sifatlagan bu diskurs hisoblanadi. Shu sababdan ham, Said Sharq tarixiga oid barcha matnlarni birlashtiradi va, turli fanlar hamda mamlakatlar tomonidan yaratilgan asarlarni uyg'unlashtirgan holda yagona intertekstual kontekstda birlashtiradi. Bu metodologik yondashuv Said tanqidchilarining fikriga ko'ra ayrim mualliflarning asarlarini mohiyatiga putur yetkazib ularni xolislikdan mahrum etadi [17]. Lyuiz bu masala haqida fikr bildirar ekan shunday yozgan edi: "Said o'z tanqidi uchun qulay maqsadlarni belgilab, asosiy olimlarni va ularning tadqiqotlarini e'tiborsiz qoldirib, ahamiyati kuchli bo'lmagan vakillarga va ikkinchi darajali deb hisoblangan matnlarga murojaat qiladi" [13].

Hind olimi A. Ahmadning fikricha, Said G'arbnii essensiallashtirgan. Qolaversa, Ahmad Saidning ilmiy tadqiqotlar doirasida haqiqatni topish imkonsiz degan fikriga qo'shilmasdi. Bundan tashqari, Said nafaqat ingliz-fransuz tadqiqotlaridan kam bo'lmagan, balki son jihatidan ko'p bo'lgan nemis tadqiqotlarini e'tiborsiz qoldirgani uchun ham tanqidga uchradi. F. Malti-Duglas o'zining "Oryentalizm" kitobiga bag'ishlangan tanqidiy taqrizida shunday ta'kidlagan edi: "Germaniyaning Amerika sharqshunosligiga ko'rsatgan ta'siri Buyuk Britaniyaning ta'siridan ko'proq va, shubhasiz, Fransiyaning ta'siridan ancha sezilarli bo'lgan" [16].

Oryentalizm konsepsiyasiga oid boshqa tanqidiy fikrlarga kelsak, shuni ta'kidlash lozimki, E. Said matnshunos sifatida tarixiy akademik doiralardan birmuncha yiroq bo'lgan, bu esa uning g'oyalariga nisbatan ma'lum darajada e'tiborsizlik munosabatini shakllanishiga olib kelgan. Ko'plab olimlar Saidning Sharq tarixi bo'yicha yetarlicha tanish emasligini alohida urg'ulashadi. Bu esa Saidning nazariyasining asosini tashkil etuvchi dalillarni bir tomonlama ko'rib chiqishiga ta'sir ko'rsatdi [15]. Tanqidchilarning fikricha, Said Sharq tarixshunosligi va uning rivojlanish bosqichlarini yetarli darajada bilmaganligi sababli noto'g'ri va shoshilinch xulosalarga kelgan hamda G'arb sharqshunosligining rivojlanishini soddalashtirib ko'rsatgan. Bundan tashqari, olimlar uchun E. Saidning postmodernistik atamalar bilan to'lib-toshgan fikr yuritish uslubini begona edi. Bundan tashqari, E. Said konsepsiyasining yetarli darajada asoslanmaganligi tanqidning juda muhim tarkibiy qismi edi. Bunga ko'ra, Said G'arb sharqshunosligining tahlili jarayonida ko'plab sharqshunos olimlarni chetda qoldirgan. Tarixchi D. Littl o'zining "International Journal of Middle East

Studies” jurnalida chop etilgan “Oryentalizm” haqidagi tanqidiy sharhida, Said nima sababdan ko'plab yirik tadqiqotchilarni e'tiborsiz qoldirganiga hayron bo'lganini bildirgan va “u o'z tadqiqotidagi qulayligi uchun olimlarning bir qismini shunchaki chetlab o'ta olmasligi” haqida yozgan [14]. Yana bir arab tarixshunos olimi A. Xuroni “New York Review of Books” nashrida Saidning asosiy kamchiligi ko'plab mashhur tadqiqotchilarni e'tibordan chetda qoldirganligini ta'kidlagan. Hatto Saidning tarafdori bo'lgan sotsiolog B. Terner ham M. Uott, K. Kragg, U. Smit kabi olimlarni hisobga olmaganini uning Oryentalizm konsepsiyasini tanqidga nisbatan zaif qilib va uni sezilarli darajada sayozlashtirib qo'ygan deb hisoblashadi [19].

Dastlab oryentalizmni akademik jamoatchilik salbiy qabul qilgan bo'lsalar ham ba'zi olimlar tomonidan Saidning konsepsiyasi ijobiy munosabatga ham ega bo'ldi. M. Delbi “Journal of Asian Studies” jurnalida konsepsiyani sharhlar ekan o'z ijobiy munosabatlari bilan uni rivojlantirib, Saidning Oryentalizmning diskurs ekanligi haqidagi g'oyasini qat'iy qo'llab quvvatlaydi. Delbi shunday yozgan edi: hamma qarshi chiqsa ham men bu g'oyani qo'llab quvvatlayman va hech kim bu g'oyani Said o'ylab topgan deb e'tiroz bildirmasligi shart, mustamlakachilik va G'arb sharqshunosligi o'rtasida har doim aloqalar haqiqatda mavjud bo'lgan [17.]. Yana bir Said konsepsiyasining ijobiy jihatlarni qo'llab quvvatlagan T. Asad shunday yozgan edi: Oryentalizm nafaqat “arablar va musulmonlar haqidagi G'arb notog'ri qarashlari va talqinlarining to'plami” edi, balki eng avvalo, “ilmiy matnlar, sayohat haqidagi filmlar, adabiy asarlar, jamoat arboblarning tasavvurlari va tasodifiy mulohazalari orqali muntazam ravishda takrorlanadigan oriyentalistik diskursning hokimiyat tuzilmalari” tahlili edi [15].

B. Terner, sotsiologik nuqtayi nazaridan, Oryentalizm haqida shunday yozgan: “Bu ish shunchalik nozik va xilma-xil tasvirlarni jamlagan va unda ba'zi ziddiyatlar va kamchiliklar bo'lishiga qaramay, ular bu adabiy, ijtimoiy va siyosiy tanqidning durdonasini qadrini pasaytirmasligi kerak” [19]. Trener uchun Said oriyentalizm konsepsiyasining g'oyat katta ahamiyati, noyoblighi uning “adabiy tanqididagi metodologik yondashuvda,

strukturaviy tahlil va sotsiologik bilimlarning uyg'unlashuvi”da yaqqol namoyon bo'ladi [19]. M. Al-Damiy “Sharqshunoslik va arab-islom tarixi: sharqshunoslarning maqsadlari va majburiyatlarini o'rganish” nomli maqolasida Saidning orientlizimini Yevropa hokimiyatining bilim bilan birlashuvining intellektual hosilasi ekanligi haqidagi fikrni qo'llab quvvatlaydi. Boshqacha so'z bilan aytganda, bu G'arbnin madaniy fenomeni bo'lib, u ayniqsa Sharq, uning xalqlari va tarixini kolonializm nuqtayi nazaridan idrok etish bilan chambarchas bog'liq [6].

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytganda, XX asrda sharqshunoslik va ijtimoiy fan sohasida E. Said singari ziddiyatli va ta'sirli boshqa bir olimni topish juda qiyin. U yaratgan konsepsiya yirik tadqiqotchilar o'rtasida jiddiy e'tiroz va tushunmovchiliklarga olib keldi. Bunday reaksiyaga Said ilgari surgan, G'arb olimlari to'plagan barcha bilimlar va yaratgan barcha asarlar bilim va siyosatning o'zaro aloqasi natijasida yuzaga kelgan degan g'oyasi bunga asosiy sabab bo'ldi. Saidning fikricha, Osiyo va Afrika mamlakatlari haqida ilmiy asarlar, sayohatchilarning xotiralari va boshqa manbalarga asoslangan noto'g'ri hamda stereotipli tasavvurlarni yaratish orqali G'arb o'z o'zligini shakllantirish imkoniyatiga ega bo'lgan. Shuningdek, Saidning “Oryentalizm” asarining keng muhokama qilinishiga uning to'g'ridan to'g'ri oryentalistlarning tanqid qilingani bilan bog'lash mumkin. U oryentalistlarni doimiy ongli ravishda bo'lmasa ham hokimiyat bilan hamkorlik qilishda ayblaydi. Saidning bu yondashuvi bir qator munozarali jihatlarni o'z ichiga olishini ta'kidlash joiz. Xususan, Oryentalizmning fan sifatidagi amaliy ahamiyatini inkor etib bo'lmaydi.

Albatta, barcha paradigmalar transformatsiyalarni Saidning oryentalizm konsepsiyasi bilan bog'lab bo'lmaydi. Biroq uning asarida ask etgan konsepsiyasi adabiyotshunoslik, tarix va antropologiya sohalarida diskursiv o'zgarishlarning g'oyat muhim bosqichi bo'lganligini etirof etish zarur. Bu o'zgarishlar G'arb taklif etgan dominant gumanizim g'oyalarini shubha ostiga olib, Sharq – G'arb munosabatlarida yangi paradigmalar va umumiy qadriyatlarini topishga undaydi.

ADABIYOTLAR

1. Ашкерев А. Ю. Неориенталистские мотивы в жизни и творчестве Эдварда Саида // Социологическое обозрение. 2002.
2. Никитин М. Д. «Ориентализм» Э. Саида. Теория колониального дискурса и взаимодействие Востока и Запада: к разработке нового понимания проблемы // Новая и новейшая история. Саратов: СГУ, 2003. Вып. 21.
3. Саид Э. В. Ориентализм. Западные концепции Востока. СПб.: 2006.
4. Тесля А. А. Ориентализм «ориентализма» Э. В. Саида. [Электронный ресурс]. 2011.
5. Ahmad A. Orientalism and After: Ambivalence and Metropolitan Location // Economic and Political Weekly. 1992. Vol. 27, № 30.
6. Al-Dami M. A. Orientalism and Arab-Islamic History: An Inquiry into the Orientalists' Motives and Compulsions. Arab Studies Quarterly. 1998. Vol. 20, № 4.
7. Ashcroft B. Edward Said. London: Routledge, 2001.
8. Cannadine D. Ornamentation: How the British Saw Their Empire. Oxford: Oxford University Press, 2002.
9. Clifford J. The Predicament of Culture: Twentieth-Century Ethnography, Literature, and Art Cambridge. Harvard: Harvard University Press, 1988.
10. Gran P. Review of orientalism // Journal of the American Oriental Society. 1980. Vol. 100, № 3.
11. Hourani A. The Road to Morocco. The New York Review of Books. 1979. P. 26.
12. Kerr M. H. Islamic Studies: A Tradition and Its Problems Malibu: Undena, 1980.
13. Lewis B. The Question of Orientalism // New York Review of Books. 1982. Vol. 13, № 29.
14. Little D. Three arab critiques of orientalism // The Muslim World. 1979. Vol. 69, № 2.
15. Lockman Z. Contending Visions of the Middle East: The History and Politics of Orientalism. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
16. Malti-Douglas F. Re-orienting Orientalism // Virginia Quarterly Review. 1979. Vol. 55, № 4.
17. Prakash G. Orientalism Now // History and Theory. 1995. № 34.
18. Rodinson M. Europe and the Mystique of Islam. Seattle: University of Washington Press, 1987.
19. Turner B. Review of orientalism // Iranian studies. 1981. Vol. 14, №